

Tathimini ya Matumizi ya Lugha ya Kiingereza katika Kuendesha Mashauri Mahakamani Nchini Tanzania

Mwinyikombo Ally Mwinyikombo¹

Chuo cha Taifa cha Ulinzi-Tanzania

Ikisiri

Makala haya yanalenga kuainisha na kutathmini athari zilizopatikana kutokana na matumizi ya lugha ya Kiingereza katika uendesaji wa mashauri mahakamani nchini Tanzania. Matumizi ya lugha hii ni urithi ambao mahakama iliuenzi tangu baada ya uhuru mwaka 1961 mpaka mwaka 2021 Kiswahili kiliporasmishwa kuwa lugha ya sheria na mahakama. Lugha ya Kiingereza ilikuwa ikitumika tangu enzi ya ukoloni katika maeneo mbalimbali ikiwa ni pamoja na uendesaji wa mashauri mahakamani. Hata hivyo, uzoefu unaonesha kuwa kutawaliwa siyo kigezo cha matumizi ya lugha ya mtawala katika uendesaji wa mashauri katika mahakama, kwani zipo nchi ambazo katika utoaji haki hazitumii lugha zilizokuwa zikitumiwa na watawala wao. Mjadala kuhusu matumizi ya lugha ya Kiingereza katika mahakama unachagizwa na ukweli kwamba, Kiswahili ni lugha rasmi na ya taifa nchini Tanzania. Hivyo, ni dhahiri kwamba matumizi ya Kiswahili katika maeneo mbalimbali ikiwa ni pamoja na mahakama yatasaidia kurahisisha mawasiliano na utoaji wa haki katika jamii ambayo huitumia lugha hii kwa kiasi kikubwa katika mawasiliano yao ya kila siku. Data za utafiti uliozaa makala haya zilikusanywa kwa njia ya hojaji na usaili. Makala haya yamegawanyika katika sehemu nane ambazo ni utangulizi, mapitio ya machapisho kuhusu kumea kwa lugha ya Kiingereza nchini Tanzania, mbinu za utafiti, sababu za matumizi ya Kiingereza mahakamani, madai ya Kiswahili kutumika mahakamani, athari za matumizi ya Kiingereza mahakamani, mapendekezo na hitimisho.

1.0 Utangulizi

Kabla ya uhuru wa Tanganyika na mapinduzi ya Zanzibar, watu waliotaka kumakinikia uwanja wa sheria walilazimika kusoma nje ya nchi. Kwa mujibu wa Shivji na Majamba (2011), “Nyalali alikuwa ni miongoni mwa vijana kumi waliopelekwa Uingereza kusoma sheria muda mfupi kabla ya uhuru.” Kwa kuwa masomo haya yalikuwa yanatolewa Uingereza, ni dhahiri kwamba yalikuwa yakiendesha kwa lugha ya Kiingereza. Aidha, katika kipindi hicho hakukuwa na chuo kinachotoa elimu ya sheria Tanganyika wala Zanzibar.

¹ Barua pepe: amwinyikombo@gmail.com

Taaluma ya sheria ilianza kufundishwa nchini Tanzania (Tanganyika wakati ule) mwaka 1961 baada ya kuanzishwa Chuo Kikuu Kishiriki cha Dar es Salaam. Bwimbo (2017) anahititisha hilo kwa kusema, “Chuo Kikuu cha Dar es Salaam kilianzishwa mwaka 1961 kikiwa na kitivo cha sheria tu.” Akishadidia hoja hii, Yahya-Othman (2020) anaeleza kuwa Kitivo cha Sheria kilizinduliwa mwaka 1961 katika Chuo Kikuu Kishiriki cha Dar es Salaam.

Kuanzishwa kwa kitivo hicho kulitoa fursa kwa watu mbalimbali kutoka ndani na nje ya Tanzania kusoma sheria nchini Tanzania. Hata hivyo, kutokana na chuo hicho kuwa kichanga, bado Watanzania wengine walilazimika kwenda kusoma nje ya nchi (Yahya-Othman, 2020). Kwa kuwa Kitivo kilizinduliwa mwishoni mwa utawala wa wakoloni wa Kiingereza, ni dhahiri kuwa kilikuwa chini yao kimafunzo na utawala. Yahya-Othman, (2020), anaeleza kuwa kwa wakati huo uendeshaji wa kitivo hiki ulifanywa chini ya Chuo Kikuu cha London kwa kuzingatia kuwa Dar es Salaam ilikuwa ni sehemu ya Chuo Kishiriki cha London.

Kwa muktadha huo, wanafunzi waliosoma masomo ya sheria ndani na nje ya nchi kwa wakati huo walisoma kwa lugha ya Kiingereza. Aidha, kwa kuzingatia kuwa mpaka sasa lugha rasmi ya kufundishia katika ngazi ya sekondari hadi elimu ya juu ni Kiingereza, lugha inayotumika kufundishia sheria katika vyuo vya kati na vyuo vikuu ni Kiingereza. Yahya-Othman (2014) anaeleza kuwa kwa muda mrefu, takribani miaka 40 iliyopita, inapoulizwa kwa nini Kiswahili hakitumiki kama lugha ya kufundishia kuanzia ngazi ya sekondari mpaka chuo kikuu, jibu siku zote linakuwa Kiswahili hakina istilahi za kisasa, kisayansi na teknolojia (Tafsiri yangu). Naye Ismail (2020) akiwanukuu (Mukoyogo, 1991 na Rwezaura, 1993) anakubaliana kuwa sheria nyingi hupitishwa kwa lugha ya Kiingereza ikisemekana kwamba bado Tanzania haina uwezo wa kuwasomesha wataalamu wa mambo ya sheria katika lugha ya Kiswahili kwa kiwango cha chuo kikuu. Pamoja na kufundishwa kwa lugha ya Kiingereza lakini bado anakiri kuwa mahakimu na majaji wanaweza kutumia Kiswahili kuendesheshea mashauri. Kishe (2014) kwa upande wake, haoni kuwa ni mtazamo faafu kwamba Kiswahili hakijitoshelezi kiistilahi. Anadai kuwa kusitasita kwa matumizi ya lugha ya Kiswahili katika elimu kunatokana na mawazo kuwa Kiswahili ni lugha duni, hivyo, haiwezi kutumika kufundishia hasa masomo ya sayansi. Anaendelea kueleza kwamba Kiswahili bado hakijapewa fursa ya kutumika katika kufundishia ngazi za elimu hadi elimu ya juu na kwamba nafasi hiyo inachukuliwa na lugha ya Kiingereza. Naye Mwinyikombo (2020) anaona kwamba kutumia Kiswahili mahakamani kutasaidia kuongeza msamiati na hivyo kuifanya lugha hii kuendelea kukua.

Kwa kutambua umuhimu wa Kiswahili mahakamani, Rais wa Awamu ya Sita wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Mheshimiwa Samia Suluhu Hassan, tarehe 15 Aprili, 2021 alisaini Sheria Namba 1 ya Mwaka 2021 iliyoruhusu matumizi ya Kiswahili katika ngazi zote za mahakama. Aidha, sheria hiyo inaelekeza kutafsiriwa sheria zote zilizoandikwa kwa Kiingereza. Pia, sheria hiyo inabainisha kuwa kama mashauri yataendeshwa na hukumu kuandikwa kwa Kiingereza, tafsiri ifanyike kwa Kiswahili.

Kwa msingi huo, baada ya Kiswahili kurasmishwa kuwa lugha ya sheria na mahakama, makala haya yanaainisha na kutathmini athari zilizopatikana kutokana na matumizi ya Kiingereza mahakamani.

2.0 Mapitio ya Machapisho kuhusu Kumea kwa Lugha ya Kiingereza nchini Tanzania

Kumea na kukua kwa lugha ya Kiingereza nchini Tanzania ni matunda ya utawala wa ukoloni wa Mwingereza. Yahya-Othman (2014) anathibitisha kuwa Tanganyika (Tanzania) ilikuwa chini ya utawala wa Mwingereza mara baada ya Vita ya Kwanza ya Dunia. Kwa msingi huo, Kiingereza kilianza kuchipua na kukua kuanzia kipindi hicho. Kuanza kutumika kwa Kiingereza ilikuwa ndiyo chachu ya kudumaa kwa matumizi ya lugha ya Kiswahili ikilinganishwa na kipindi cha utawala wa kikoloni wa Mjerumani. Yahya-Othman (2020) anaunga mkono hoja hii kwa kusema kuwa wakati wa utawala wa Mjerumani, Kiswahili kilitumika kama lugha ya kufundishia katika shule za msingi. Walipofika Waingereza walianza kudhoofisha matumizi ya Kiswahili. Walibadilisha lugha ya kufundishia kwenye shule za msingi, kutoka Kiswahili kuwa Kiingereza. Hata hivyo, kwa kuzingatia kushamiri kwa matumizi ya Kiswahili, bado Kiswahili kiliendelea kutumika kama lugha ya mawasiliano katika ngazi za chini za elimu ya msingi.

Kishe (2014) akimnukuu Whitely (1969) anabainisha kuwa Kiswahili kilipata nafasi ya kukua na kuenea kilipopewa nafasi ya kutumika kama lugha ya kufundishia elimu ya msingi enzi za wakoloni. Mwaka 1967 Kiswahili kilipotangazwa na serikali kuwa lugha ya kufundishia, kiliendelea kutumika kama lugha ya kufundishia elimu ya awali, msingi, mafunzo ya cheti cha ualimu na elimu ya watu wazima.

Ifahamike kuwa, matumizi ya lugha kwenye mfumo wowote wa nchi hutegemea kwa kiasi kikubwa utashi wa kisiasa. Ukiachilia mbali kasumba ya ukoloni ambayo imebadilisha mtazamo wa watu kuhusu tamaduni zao, lugha ikiwa ni moja ya tamaduni hizo, baadhi ya watu wameziona tamaduni zao ni dhaifu na kukimbilia tamaduni za kigeni. Akishadidia hoja hii, Mwangosi akiwanukuu Mkangi (1995) na Sengo (2009) anadai kuwa jamii za Kiafrika zimeacha kuthamini utamaduni wake, ikiwamo lugha, badala yake huthamini tamaduni za kigeni. Mwinyikombo (2020) kwa upande wake anasisitiza kwamba lugha yotote ile inapaswa kuchukuliwa kama kielelezo cha utamaduni na utambulisho wa jamii na taifa.

Kwa msingi huo, hakuna lugha bora ya taifa moja dhidi ya lugha ya taifa lingine. Kinachotakiwa ni utashi wa kisiasa katika kuamua matumizi ya lugha ya taifa husika. Kwa hiyo, tunaweza kujiuliza kwa nini Kiingereza kilipewa kipaumbele cha matumizi dhidi ya Kiswahili kwenye maeneo mengi ikiwamo mahakama. Akichangia katika mjadala huu, Yahya-Othman (2014) akimnukuu Massamba (1987), anadhani kuwa tatizo la matumizi ya lugha ya Kiswahili nchini Tanzania linatokana na kukosekana kwa utashi wa kisiasa. Kwa mujibu wa Mlaga (2017) akiwanukuu Post na wenzie (2008), anaeleza utashi wa kisiasa ni uungwaji mkono

na viongozi wa kisiasa ambao husababisha mabadiliko ya kisera. Anaeleza zaidi kwamba utashi wa kisiasa hudhihirishwa na uungwaji mkono mpana wa viongozi kwa ajili ya mabadiliko.

Maelezo ya Mlaga (2017) na Yahya-Othman (2014) yanawiana kwa kiasi fulani na hali halisi nchini Tanzania. Hii inatokana na ukweli kwamba licha ya kushamiri kwa matumizi ya Kiswahili nchini Tanzania, mpaka sasa Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania haielezi kuwa Kiswahili ni lugha ya taifa. Kutokutamkwa ndani ya Katiba hiyo kwamba Kiswahili ni lugha ya taifa, kunaishushia hadhi kwa kiasi fulani kama ilivyodokezwa na Kische (2014), pale anapomnukuu Fishman (1991) anayeeleza:

Hadhi ya lugha ni pale inapotamkwa katika katiba ya nchi kuwa ni lugha rasmi. Ijapokuwa Kiswahili kilitamkwa kuwa lugha ya taifa na lugha rasmi haikutamkwa katika Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya mwaka 1977. Utambuzi wa aina hii katika katiba mama unaipa hadhi lugha ya Kiswahili...

Kwa mujibu wa Yahya-Othman (2014), licha ya Kiswahili kutotamkwa rasmi katika katiba kuwa ni lugha ya taifa, viongozi waandamizi wakiwemo marais wa Tanzania walikipenda sana Kiswahili. Mathalani, licha ya kauli ya Mwalimu Nyerere kuwa, Kiingereza ni Kiswahili cha ulimwengu, hotuba yake ya kwanza kulihutubia bunge aliitoa kwa Kiswahili. Aidha, mwaka 1962 alitangaza kuwa Kiswahili ni lugha ya taifa, na mwaka 1967 alikitangaza kuwa lugha rasmi. Yahya-Othman (2008) anabainisha kuwa wakati wa utawala wa Mwalimu Julius Kambarage Nyerere, Mzee Ali Hassan Mwinyi na Mzee Benjamini William Mkapa; Kiingereza kiliendelea kutumiwa katika ngazi mbalimbali ikiwa ni pamoja na uga wa sheria wakati wa utawala wao. Anaendelea kueleza kuwa pamoja na kusimamia matumizi ya Kiingereza, Mwalimu Nyerere na Mzee Mwinyi ni wapenzi wa lugha ya Kiswahili pia. Akifafanua kuhusu mchango wake katika lugha ya Kiswahili, Mwinyi (2020) anasema:

Mojawapo ya majukumu ambayo nilipewa na Mwalimu Nyerere, na ambayo niliyapenda sana, ni kuwa Mwenyekiti wa Baraza la Kiswahili la Taifa (BAKITA), kazi niliyoifanya mfululizo tangu nilipoteuliwa mwaka 1968 hadi 1977. Kazi hii niliipenda sana. Mwalimu alikipenda Kiswahili pia...Kwa kuniamini na kazi hii ilionesha alijua ninakijua Kiswahili vya kutosha na ningekuwa na mchango katika kukuza na kueneza matumizi yake.

Hata hivyo, baada ya kutoka madarakani, baadhi ya viongozi wakawa na mtazamo tofauti kuhusu nafasi ya lugha ya Kiswahili. Akielezea kuhusu tathmini ya Mwalimu Nyerere kuhusu nafasi yake katika maendeleo ya Kiswahili, Yahya-Othman (2020) anaeleza kuwa, mwaka 1994 Mwalimu Nyerere alijikosea kuhusu utashi wake wa kisiasa juu ya Kiswahili. Anabainisha kwamba Nyerere alikubali kuwa alikosea kutofanya maamuzi ya kukipa Kiswahili hadhi ya upendeleo ya kuwa lugha ya kufundishia kwenye shule za sekondari.

Kuhusu msimamo na utashi wa kisiasa wa Rais Jakaya Kikwete juu ya lugha ya Kiswahili, Yahya-Othman (2014) anafafanua kuwa wakati akiwa Rais wa Tanzania, Jakaya Mrisho Kikwete alitoa hotuba yake ya kuaga kwenye Umoja wa Afrika kwa lugha ya Kiswahili. Hii inathibitisha uthubutu, utayari na utashi wa kisiasa aliokuwa nao katika kuhakikisha kinatumika hata kwenye mikutano ya kimataifa.

Dkt. John Pombe Magufuli, Rais wa Awamu ya Tano wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, utashi wake wa kisiasa kuhusu matumizi ya Kiswahili ulianza kuonekana mapema baada ya kuingia madarakani mwaka 2015. Alipenda kuhutubia kwa Kiswahili katika mikutano ya kitaifa na kimataifa na kutoa ushawishi wa matumizi ya Kiswahili kwenye jumuiya mbalimbali za kimataifa. Moja ya ushawishi wake ulioleta mafanikio ni wakati wa kufunga Mkutano wa 39 wa Wakuu wa Nchi za Jumuiya ya Maendeleo ya Kusini mwa Afrika uliofanyika Jijini Dar es Salaam. Alisema:

...baada ya kusoma sehemu ya hotuba yangu ya ukaribisho kwa Kiswahili; Wakuu wa nchi na serikali wa SADC walifurahi na kuvutiwa sana. Hivyo basi, ... wote kwa pamoja na kwa kauli moja, walifanya uamuzi wa kukifanya Kiswahili kuwa lugha rasmi ya nne ya SADC. Hii ndiyo sababu nimeamua kuhutubia kwa Kiswahili.

Pia, akiwa mgeni rasmi katika kilele cha Siku ya Sheria Tanzania, iliyofanyika Februari, 2021 jijini Dodoma, alitoa wito kwa mahakama kuanza kutumia lugha ya Kiswahili katika mchakato mzima wa uendeshaji mashtaka.

3.0 Mbinu za Utafiti

Kipengele hiki kinafafanua mbinu za utafiti huu uliofanyika jijini Dar es Salaam ambazo ni hojaji na usaili.

3.1 Hojaji

Mtafiti aliandaa maswali na kuwapatia baadhi ya watendaji wa mahakama, mawakili, wanasheria na watu waliowahi kupeleka mashauri yao mahakamani. Jumla ya watoataarifa kumi na watano walijibu maswali waliyopewa. Kupitia mbinu hii, mtafiti alikusanya data ambazo zilimsaidia kuibua athari zilizopatikana wakati Kiingereza kilipokuwa ni lugha ya mahakama nchini Tanzania.

3.2 Usaili

Kuhusu mbinu hii, Mwinyikombo (2020) anawanukuu Kombo na Tromp (2006) ambao wanaiita mbinu ya usaili kuwa ni mahojiano na majibizano ya ana kwa ana (au ya simu, kidijiti/baruapepe) kati ya watu wawili au zaidi kwa lengo la kukusanya taarifa au maoni kuhusu suala fulani la kiutafiti lililoainishwa. Aidha, anaeleza kwamba mbinu hii husaidia kupata uthabiti wa majibu ya watoataarifa pamoja na kupata uthabiti wa mbinu za kukusanyia data. Mtafiti alikutana na

watoataarifa ambao ni watendaji wa mahakama, mawakili, wanasheria na wananchi waliowahi kupeleka mashauri yao mahakamani.

4.0 Sababu za Matumizi ya Kiingereza Mahakamani

Tangu mwaka 1961 Kiswahili hakikupewa fursa ya kutumika katika baadhi ya shughuli zilizowahusu wananchi na jamii kwa ujumla. Moja ya taasisi ambazo hazikuwa zikitumia Kiswahili ni mahakama kwani Kiswahili kilikuwa kikitumika mahakama ya mwanzo tu ilhali kwenye mahakama ya wilaya kunakuwa na matumizi ya Kiswahili na Kiingereza. Wakati huohuo lugha iliyotumika kwenye Mahakama Kuu na Mahakama ya Rufaa, ni Kiingereza (Yahya - Othman, 2014), (Kishe, 2014) na (Ismail, 2020). Hoja hii kwa sasa haina nguvu kwa kuwa kwa mujibu wa Sheria Namba 1 ya Mwaka 2021, Kiswahili kinatumika katika ngazi zote za mahakama.

Kutamalaki kwa matumizi ya Kiingereza mahakamani wakati huo kulisababishwa na mambo mbalimbali yakiwamo yafuatayo:

Mosi, kasumba ya ukoloni iliyotusahaulisha mila na tamaduni zetu ambayo ilimfanya mtu aliyezungumza Kiingereza ajione kuwa bora, amestaarabika na muhimu sana kuliko anayezungumza Kiswahili. Fikra hizi zimeegemezwa katika kuamini kuwa Kiingereza ndiyo lugha ya kistaarabu, inayojitosheleza kimatumizi. Kwa hakika hizi ni fikra potofu zinazodumaza matumizi ya Kiswahili.

Pili, mafunzo ya sheria; kama ilivyokwisha jadiliwa hapo awali kuwa taaluma ya sheria imekuwa ikifundishwa kwa Kiingereza, hali hiyo haikuleta tu huleta ugumu katika matumizi ya Kiswahili lakini pia ilijenga dhana kwamba lugha sahihi katika kuendesha shughuli za kimahakama ni Kiingereza.

Tatu, sheria na vitabu vingine kuandikwa kwa Kiingereza. Mtazamo wa Yahya-Othman (2014) ni kwamba suala la sheria kuandikwa kwa Kiingereza huibua dhana kuwa hata matumizi yake mahakamani ni lazima yawe ya Kiingereza. Ingawa sasa kwa mujibu wa Sheria Namba 1 ya mwaka 2021, sheria zote zitatafsiriwa kwa Kiswahili.

Nne, Kiswahili kukosa istilahi za kutosha. Dhana kuwa Kiswahili hakina istilahi za kutosha imejadiliwa kwa kina kwenye makala haya, hata hivyo, mtazamo huu hauna mashiko kama ilivyobainishwa na Kishe (2014).

Tano, suala la utandawazi; Kishe (2014) akimnukuu Little (1996) anafafanua kwamba utandawazi ni usambazaji wa habari, amali na usawiri mpya wa kuitazama dunia inayoenda kwa utamaduni unaofanana pote duniani. Kwa mtazamo wake, utandawazi ni mfumo maalumu unaokusudia kutamalaki mataifa yote bila kujali utamaduni (lugha ikiwamo) wa jamii au mipaka ya kijiografia ya taifa moja. Kwa hiyo, utandawazi ni miongoni mwa sababu zinazoweza kudhoofisha lugha kama siyo kuziua kabisa. Fikra za kuendana na ulimwengu unaotumia Kiingereza zinaweza kuhusishwa na athari za utandawazi zilizofinya

nafasi ya kujitana kwa Kiswahili kwenye uga wa sheria na mahakama. Hali ilisababisha Kiingereza kutamalaki kwenye mhimili huo kwa takribani miongo sita.

5.0 Madai ya Kiswahili Kutumika Mahakamani

Wadau na wapenzi wa Kiswahili kwa nyakati tofauti walipaza sauti zao zilizoashiria kutoridhishwa na matumizi ya Kiingereza mahakamani. Mathalani, Yahya-Othman (2014) anadai kuwa haoni umuhimu wa kuendelea kutumia Kiingereza katika mahakama. Maoni yake ni kwamba, majaji na mawakili ndio wanaounga mkono matumizi ya Kiingereza mahakamani. Hata hivyo, anaeleza kuwa miongoni mwa viongozi wa mhimili wa mahakama ambao walikerwa na matumizi ya Kiingereza alikuwa Jaji Agustino Ramadhani ambaye aliahidi kuchochea matumizi ya Kiswahili kwenye mhimili huo. Hata hivyo, Jaji Ramadhani hakufanikiwa kukamilisha azma yake mpaka mauti yalipomfika mwaka 2020.

Kwa upande wake, Jaji Zephine Galeba katika shauri baina ya *North Mara Gold Mine LTD* na *Gerald Nzumbi* katika Mahakama Kuu ya Musoma tarehe 22 Januari, 2021 aliamua kwa nia njema kukiuka sheria, kaida na taratibu za mahakama kwa kutoa hukumu ya shauri hilo kwa Kiswahili. Lilikuwa ni tukio la kihistoria kuwahi kutokea katika mahakama za juu za Tanzania.

Baada ya uamuzi wa jaji huyo, Dkt. John Pombe Magufuli akiwa mgeni rasmi kwenye kilele cha Siku ya Sheria Tanzania kupitia hotuba yake mwezi Februari, 2021, alieleza:

Nampongeza sana Jaji Zephine Galeba. Yeye ni shujaa wa Kiswahili ndani ya mahakama. Kwa kuwa ameamua kukienzi Kiswahili leo nampanidisha cheo kuwa Jaji wa Mahakama ya Rufaa.

Pia, kupitia hotuba yake hiyo, alitoa wito kwa mahakama kuanza mchakato wa matumizi ya Kiswahili.

6.0 Athari za Matumizi ya Kiingereza Mahakamani

Watoataarifa wote kumi na watano wamekiri kuwapo kwa athari zilizotokana na matumizi ya Kiingereza katika mahakama nchini Tanzania. Wameeleza athari hizo ni pamoja na kusiginwa kwa haki, kujichukulia sheria mkononi, rushwa, kupoteza imani na mahakama na kujenga matabaka. Ufafanuzi wa athari hizi ni kama inavyofafanuliwa hapa chini:

6.1 Kusiginwa kwa Haki

Watoataarifa walieleza kuwa baadhi ya watu hasa wasiojua Kiingereza walishindwa kufuatilia mashauri yao yaliyoendeshwa kwa lugha hiyo na kutoelewa kwa kina kilichozungumzwa au kuandikwa. Hukumu ambazo

ziliandikwa kwa Kiingereza iliwawia vigumu kuelewa kilichoandikwa, hivyo, kushindwa kubaini kama yaliyoelezwa ndiyo yaliyoandikwa. Kwa msingi huo, waliona kuwa haki huweza kusiginwa.

6.2 Kujichukulia Sheria Mkononi

Miongoni mwa mambo waliyoeleza watoataarifa ni kuona vitendo vya kujichukulia sheria mkononi dhidi ya wahalifu (kama kuwachoma moto na kuwapiga) vikishamiri pamoja na kuwapo kwa mahakama ambayo ndiyo yenye mamlaka ya kusikiliza mashauri mbalimbali na kutoa adhabu. Baadhi yao walidhani kuwa kushamiri kwa vitendo hivyo na watuhumiwa kutopelekwa mahakamani ni kutokana na vikwazo mbalimbali, ikiwamo matumizi ya Kiingereza, lugha ambayo Watanzania wengi hawaifahamu.

6.3 Kujipenyeza na Kushamiri kwa Mianya ya Rushwa

Rushwa ni adui wa haki. Adui rushwa hujipenyeza pale ambapo haki husuasua. Lakini pia haki ni adui wa rushwa. Rushwa haina nafasi pale ambapo haki ni madhubuti. Asiyejua Kiingereza ilhali anahitaji haki, angeweza kupenyeza rushwa ili aweze kupata haki. Watoataarifa wameeleza kuwa matumizi ya Kiingereza yangeweza kusababisha kuanza kwa rushwa mahakamani.

6.4 Kupoteza Imani na Mahakama

Mahakama ni kimbilio la kila mtu, wanyonge na wakwasi katika kutafuta haki zao. Kila mtu anaamini haki ipo mahakamani kama ilivyoelezwa kwenye ibara ya 107A ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Jamii ina imani kuwa mahakamani ndipo mahali pa kujieleza kinagaubaga bila kikwazo katika kupigania haki. Watoataarifa wamebainisha kuwa matumizi ya lugha ya Kiingereza ambayo asilimia kubwa ya Watanzania hawaifahamu yangeweza kuzua taharuki miongoni mwa jamii na hatimaye kukosa imani na chombo hiki adhimu na pekee katika utoaji haki.

6.5 Kujenga Matabaka

Watoataarifa wameeleza kuwa matumizi ya Kiingereza mahakamani yangeweza kuleta dhana kuwa mahakama hasa Mahakama Kuu na Mahakama ya Rufaa zipo kwa ajili ya watu wanaofahamu Kiingereza tu. Hali hii ingeweza kusababisha kuzuka kwa matabaka ambayo ni chanzo cha migogoro katika jamii.

7.0 Mapendekezo

Changamoto ni fursa, hivyo, hazipaswi kukimbiwa bali kutafuta namna ya kukabiliana nazo. Zinatoa fikra mbadala kuhusu namna ya kutafuta suluhu za matatizo mbalimbali kwenye jamii. Baada ya kuainisha athari za matumizi ya Kiingereza mahakamani ambazo zimesababishwa na matumizi ya lugha hiyo, mapendekezo yafuatayo huenda yakasaidia kutatua changamoto na athari zilizoainishwa:

Mosi, Tanzania ni taifa huru tangu mwaka 1961. Pamoja na kuathiriwa na kasumba za ukoloni na utandawazi, ni wakati mwafaka wa kuachana na kasumba hizo na kutumia uhuru wake ipasavyo hasa uhuru wa matumizi ya lugha ya Kiswahili ambayo bado mawanda yake ya kimatumizi rasmi ni finyu.

Pili, tunapongeza juhudi zilizofanywa na viongozi waandamizi katika kuhimiza na kurasmisha matumizi ya Kiswahili katika uga wa mahakama, hii ni hatua muhimu sana. Hata hivyo, licha ya kuruhusu matumizi ya Kiswahili mahakamani ni muhimu kuzingatia kwamba watu hufunzwa na kujifunza kutokana na matakwa ya jamii yao. Elimu bora na matumizi yake ni ile inayoendana na mazingira ya mahali husika. Haiyumkini kuwa kufundisha masomo yanayohusu mazingira na mahitaji ya kitanzania ndani ya nchi kwa lugha ya kigeni kutakuwa na afya kwa jamii. Ni wakati sasa wa mamlaka husika kubadilisha sera ya lugha ili iweze kubadilisha mitaala ya masomo na vitabu vya sheria kuwa katika lugha ya Kiswahili.

Tatu, kama ilivyoenezwa hapo juu kuwa lugha hukua kwa kuongezeka watumiaji na matumizi yake. Taasisi nyingine hazina budi kuanza kutumia Kiswahili katika shughuli zake ili kusaidia kuongeza msamiati na kuwezesha lugha kukua kwa haraka.

Nne, Tanzania siyo kisiwa; haiwezi kujitenga na athari za utandawazi kwa kuwa wenyewe hauna mipaka kutokana na maendeleo ya sayansi na teknolojia. Kitu cha msingi ni kuutazama kwa jicho la tahadhari na kama nyenzo chanya katika ustawi wa maendeleo ya taifa.

8.0 Hitimisho

Kiingereza kimetumika kama lugha ya sheria na mahakama kabla na baada ya uhuru mwaka 1961, lakini jitihada za Serikali ya Awamu ya Sita za kukirasmisha Kiswahili kuwa lugha ya sheria na mahakama zitasaidia kuondosha athari za matumizi ya Kiingereza mahakamani kama zilivyobainishwa kwenye makala haya. Pia, itakuwa ni kielelezo rasmi kuwa Kiswahili ni lugha ya taifa la Tanzania. Aidha, pamoja na kwamba Sheria Namba 1 ya Mwaka 2021 imejikita kwenye matumizi ya Kiswahili kuwa mhimili wa mahakama, bado ipo haja ya kupanuliwa wigo wa matumizi yake kwenye maeneo mengine ya taasisi za serikali na zisizo za serikali ikiwa ni pamoja na kukirasmisha kuwa lugha ya kutolea maarifa kwenye taasisi za elimu kwa ngazi zote. Jitihada hizi zikiendelea kwa kasi iliyoanza ni dhahiri kuwa Kiswahili kitakuwa ni lugha ya taifa kivitendo.

Marejeleo

- Bwimbo, P. (2017). *Mlinzi Mkuu wa Mwalimu Nyerere*, Dar es Salaam: Mkuki na Nyota Publishers Ltd.
- Ismail, J. (2020). "Mchango wa Tasinia ya Sheria katika Ukuzaji na Uenezaji wa Kiswahili Tanzania: Mifano kutoka Mahakama ya Tanzania na Taasisi za Wadau wa Sheria." *Jarida la Afrika Mashariki la Masomo ya Kiswahili*, 2(2), 11-22.
- Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania (1977).

- Kishe, A. (2014). “*Uhifadhi na Upanuzi wa Wigo wa Matumizi ya Lugha ya Kiswahili Nchini Tanzania*”, *Kioo cha Lugha*, Juz. Na. 12.: 13 - 26.
- Mlaga, W. (2017). “Historia ya Kiswahili Nchini Rwanda: Kielelezo cha Utashi wa Kisiasa katika Ustawi wa Lugha ya Kiswahili”, *Kioo cha Lugha*, Juz. Na. 15: 1-19.
- Mwangosi, G. (2018). “Riwaya ya Walenisi na Uhalisi wake katika Nchi Zinazoendelea”, *Kioo cha Lugha*, Juz.Na. 16: 1 - 13.
- Mwinyi, A. (2020). *Safari ya Maisha Yangu - Mzee Rukhsa*, Dar es Salaam: Mkuki na Nyota Publishers Ltd.
- Mwinyikombo, M. (2020). “Mchango wa Jeshi la Ulinzi la Wananchi wa Tanzania katika Kueneza Kiswahili”, *Mulika*, Juz. Na. 39: 130 - 146.
- Shivji, I. na Majamba, M (2011). *Rules of Law vs. Rulers of Law*, Dar es Salaam: Mkuki na Nyota Publishers Ltd.
- Yahya-Othman, S. (2014). *Yes In My Life Time, Selected Works of Haroub Othman*, Dar es Salaam: Mkuki na Nyota Publishers Ltd.
- Yahya-Othman, S. (2020). *Development as Rebellion: A Biography of Julius Nyerere*, Dar es Salaam: Mkuki na Nyota Publishers Ltd.